

УДК 070:654.19(477.87)»1918/1939»

Толочко (Каралкіна) Наталія Валеріївна

аспірантка

Ужгородського національного університету

Толочко (Каралкина) Наталия Валериевна

аспирантка

Ужгородского национального университета

Tolochko (Karalkina) Nataliia

Postgraduate Student of the

Uzhhorod National University

Науковий керівник:

Бідзіля Юрій Михайлович

доктор наук із соціальних комунікацій

Ужгородський національний університет

Научный руководитель:

Бидзиля Юрий Михайлович

доктор наук по социальным коммуникациям

Ужгородский национальный университет

Scientific director:

Bidzilya Yuriy

PhD in Social Communications

Uzhgorod National University

ОСОБЛИВОСТІ ДРОТОВОГО МОВЛЕННЯ У ПЕРІОД ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ

ОСОБЕННОСТИ ПРОВОДНОГО ВЕЩАНИЯ В ПЕРИОД ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ

FEATURES OF WIRE BROADCASTING DURING THE PERIOD OF THE PIDKARPATSKA RUS

Анотація. У статті розглянуто становлення та розвиток дротових медіа у часи Підкарпатської Русі (1918–1939 рр.). Окреслено особливості поширення радіосигналів крізь проблемно-тематичну призму у контексті суспільно-політичної ситуації. Зосереджено увагу на зародженні радіомовлення у найзахіднішій області України, що відбувалося у тісному взаємозв'язку із розвитком чехословацьких дротових медіа. У висновках систематизовано та узагальнено особливості поширення радіопрограм на території Підкарпатської Русі, вказано на проблеми створення перших місцевих дротових медіа.

Ключові слова: дротове мовлення, засоби зв'язку, історія радіо, Підкарпатська Русь.

Аннотация. В статье рассмотрено становление и развитие проводных медиа во времена Подкарпатской Руси (1918–1939 гг.). Определены особенности распространения радиосигналов сквозь проблемно-тематическую призму в контексте общественно-политической ситуации. Сосредоточено внимание на зарождении радиовещания в самой западной области Украины, что происходило в тесной взаимосвязи с развитием чехословацких проводных медиа. В выводах систематизировано и обобщено особенности распространения радиопрограмм на территории Подкарпатской Руси, указано на проблемы создания первых местных проводных медиа.

Ключевые слова: проводное вещание, средства связи, история радио, Подкарпатская Русь.

Summary. The article covers the formation and development of wired media during the period of Pidkarpatska Rus (1918–1939). Specifics of the distribution of radio signals are outlined through the problem-thematic aspects and the context of the socio-political situation. The focus is on the emergence of broadcasting in the westernmost region of Ukraine, which developed in close connection with the Czechoslovak wired media. The findings systematize and generalize the peculiarities of the distribution of radio programs on the territory of Pidkarpatska Rus, as well as the challenges of establishing the first local wired media.

Key words: wired broadcasting, means of communication, history of radio, Pidkarpatska Rus.

Вступ. Інформаційний простір Закарпаття 20–40-х років ХХ століття творився в особливих суспільно-історичних умовах. Міжвоєнна доба не сприяла розвитку дровових ЗМІ, особливо у крайній західній області сучасної України, яка знаходилася під владою чужих держав, та ще й перебувала під впливом русофільства, проугорських рухів, була економічно й культурно відсталою.

Актуальність нашої розвідки полягає в тому, що до цього часу не досліджено процес становлення та розвитку на Закарпатті: ані радіо, ані телебачення.

Мета наукової статті — охарактеризувати зародження радіомовлення на території Підкарпатської Русі, дослідити особливості поширення радіосигналів у зв'язку з політичними рухами того періоду, пояснити особливості розвитку дровових ЗМІ на території сучасного Закарпаття у міжвоєнний період.

Теоретична основа дослідження. У наукових розвідках про Закарпаття міжвоєнного періоду [1; 2], а також колективних працях з історії краю [3; 4] засоби масової інформації згадуються лише побіжно. Дослідники, які вивчають історію регіональних медіа, зосереджують увагу переважно на друкованих виданнях [5; 6], зокрема для національних меншин [7], постатях медійників [8; 9], оминаючи дровові засоби зв'язку. Окремим аспектам радіомовлення для русинів-українців, а точніше — передачам для Підкарпатської Русі, трансльованим з території сучасних Словаччини й Чехії, присвячено науково-популярні колективні розвідки закордонних авторів [10; 11].

Результати дослідження. Радіомовлення відіграло важливу роль у розвитку Підкарпатської Русі, яка у 1919 році внаслідок Сен-Жерменського мирного договору відійшла від Угорщини й була приєднана до Чехословаччини на правах автономії. У 1927 році у державі виокремилися чотири територіально-адміністративні одиниці — Чехія, Моравія і Сілезія, Словаччина та Підкарпатська Русь. Остання займала 5% всіх земель республіки і була найбільш економічно й культурно відсталою. Тому стратегічною метою державної політики, зокрема інформаційної, був поступовий розвиток цих земель, «інтеграція до суспільно-політичної й економічної систем республіки» [12, с. 24]. Сприяв цьому і відділ пропаганди, спеціально створений у Народногосподарській раді Підкарпатської Русі, метою якого було: «підключитися про розширення знань про Підкарпатську Русь у західних краях республіки і закордоном, знайомити з її красотами і потребами, влаштувати

ти виставки, готувати брошури, плакати, літучки, фільми тощо» [13, с. 66]. Подібна діяльність сприяла поживленню культурних рухів і розвитку журналістики. До прикладу, за кількістю назв друкованих видань Закарпаття випереджало навіть Чехію і Словаччину, «у краї виходило 75 газет (4 щоденні, 27 тижневих), 42 видання типу журналів, близько десятка календарів і альманахів» [3, с. 132].

Вже у 30-х роках ХХ століття друковане слово почало конкурувати з новим способом розповсюдження інформації — радіо, яке чеська влада також використовувала з метою інформування, об'єднання населення Підкарпатської Русі. До прикладу, у 1932 році кількість радіопередплатників в Ужгороді сягала 800 осіб, а в цілій Підкарпатській Русі таких було близько 4-х тисяч. Вони слухали радіопередачі словацькою, чеською, угорською, єврейською мовами, трансльовані з європейських міст, однак українська в ефірі не звучала. Тож на сторінках тодішньої преси чи не вперше заговорили про окрему висилаючу станцію для Підкарпатської Русі в Ужгородському замку, яка би мовила українською. Порухував таке питання відомий письменник, журналіст, громадський діяч Василь Гренджа-Донський [Див. дет.: 14, с. 151–152].

У 1933 році починають виходити нерегулярні радіопередачі, створені на Підкарпатській Русі й трансльовані в ефірі Кошицької радіостанції. Підтвердження цього ми знайшли у періодиці 30-х років, де зазначено, що ефіри в середньому тривали близько години і мали фольклорно-етнографічне спрямування [Див. дет.: 15, с. 3; 16, с. 3]. У 1936 році радіовипуски готувалися з різних міст та містечок Підкарпатської Русі: Ужгорода, Мукачева, Сваляви, Королева, Воловця. При чому кожен населений пункт мовив у свій день тижня. В ефірі були представлені новини, прогнози погоди, традиції карпаторуського народу, бесіди на різноманітні теми, зокрема лікування домашніх тварин, концерти хорів і окремих співаків, радіоп'єси, богослужіння, колядки, культурні огляди [17, с. 8] тощо.

1 грудня 1934 року в Кошицях почала діяти окрема редакція передач під офіційною назвою «Передача для Підкарпатської Русі». Територіально вона обслуговувала ще й русько-українську громаду Східної Словаччини та взагалі русинів усієї Чехословаччини. Редакція сприяла розвитку літератури, самореалізації авторів, мала інформативний, культурно-освітній, розважальний характер, а її метою було об'єднання інтелігенції навколо радіомовлення.

Періодично готувалися навіть випуски для дітей та існувала жіноча рубрика [Див. дет.: 10, с. 3–4].

На розвитку цієї редакції позначалися політичні протистояння (народовців, русофілів, українських проугорських рухів) що простежується і на сторінках тодішніх видань. Підкарпатський відділ кошицької радіостанції в окремих статтях народовці називали «русотяпською філією» і відкрито просили не насміхатися в ефірі з української мови [Див. дет.: 18, с. 3]. Критика торкалася діяльності тогочасного редактора Андрія Рудловчак. Подібні виступи стають зрозумілими у контексті політичної ситуації: на Підкарпатській Русі в цей період активно поширювався русофільський напрям. Натомість «закарпатським русинам», попри визнання їх частиною українського народу, а мови — української, не поспішали надавати права, зокрема, право на інформацію рідною мовою. Не існувало навіть «жодної політичної партії чи організації, які б захищали права й інтереси, потреби корінного українського населення краю» [3, с. 46]. В результаті «це дозволило строкатим політичним силам — від мадяронів та карпаторосів аж до російських білоемігрантів — згуртуватися на антиукраїнській платформі» [19, с. 44–47]. Тому й перші регулярні радіопередачі, створені спеціально для жителів сучасного Закарпаття, були спрямовані саме на росіян, хоча ця нацменшина була серед найменших на Підкарпатській Русі [7, с. 240]. За чисельністю переважали українці-русини (62,2% від усього населення), за ними йшли угорці — 109.427 осіб (14%); євреї — 91.255 (11%); чехи і словаки — 33.961; німці — 13.249; румуни — 12.641; цигани — 1.357 осіб [3, с. 67]. Зате в ефірі кошицького радіо-журналу «для пару соток москалів, що вживають гостинності на Підкарпатській Русі, давали 2–3 години тижнево» [Див. дет.: 14, с. 151–152], — критикував подібну інформаційну політику на сторінках «Українського слова» письменник, журналіст, громадський діяч В. Гренджа-Донський.

У 1938 році під впливом громадськості у структурі редакції передач для Підкарпатської Русі кошицької радіостанції назріли зміни — у штат ввели додаткову посаду україномовного редактора. Однак невдовзі почався розпад Чехословацької республіки і кошицьку редакцію закрили. Двоє редакторів — А. Рудловчак та Е. Штефан переїхали до Праги, куди перевезли з собою частину радійного архіву. Але вже за рік, у 1939 році, Чехословачину розділили вороги, а двоє згаданих редакторів переїхали до Братислави, де продовжили роботу в Словацькій радіостудії. Мовлення було відновлено у 1941–1944 роках [10, с. 20].

Крім кошицької радіостудії, у 40-х роках ХХ століття радіомовлення для русинів-українців велося в інших містах республіки. Зокрема, в березні 1943 року розпочалися щоденні радіопересилання для української меншини з радіостанції Праги, а трохи пізніше аналогічне мовлення велося і з Банської Бистриці [20, с. 92].

Трансльованих з-за кордону радіопрограм було недостатньо. Свідченням цього є те, що з середини 30-х років розпочинаються активні наполягання підкарпатських русинів щодо будівництва окремої радіостанції в Ужгороді, які однак ігнорувалися. Стимулювало закарпатських українців те, що у сусідніх з Підкарпатською Руссю Угорщині й Словаччині радіофікація стрімко розвивалася. В Угорщині навіть у малих містах, на зразок Ніредьгази, була власна радіостанція. Для Словаччини всередині 30-х років збудували третю радіостанцію в Банській Бистриці і планували звести четверту в Нітрі [21, с. 1]. Подібні процеси є свідченням того, що «реальний автономний статус краю, передбачений договорами, так і не був забезпечений чехословацьким урядом» [7, с. 81].

Однак виступи інтелігенції у пресі щодо будівництва радіостанції не були марними: у травні 1936 року газета «Неділя» повідомляла на першій шпальті, що Підкарпатська Русь виборола собі 100-кіловатну радіостанцію. Спочатку її хотіли збудувати десь в околицях Ужгорода, на Анталовецькій поляні. Однак функціонування радіостанції у цьому місці вимагало будівництва дороги з Кам'янки. До того ж, навколо не було населених пунктів. Тому станцію вирішили звести десь між Ужгородом і Середнім. Будівництво мало завершитися за 2 роки [Див. дет.: 22, с. 1].

Власне радіомовлення на території Підкарпатської Русі дійсно стало можливим лише в 1938 році, однак не з дозволу Чехословацької влади, а через суттєві політичні зміни, що назріли після підписання Мюнхенського договору 30 вересня 1938 року. Так, чотири держави — Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія, внаслідок складного міжнародного становища Чехословащини й активних виступів закарпатців за свої права, надали їм статус автономної республіки. 22 листопада того року парламент Чехословащини ухвалив конституційний закон про автономію Карпатської України, сама Чехословачина стала федеративною державою чехів, словаків і підкарпатських русинів. Новий уряд очолив Андрій Бродій — прибічник Угорщини, який досить швидко був усунутий з посади голови уряду автономії, а його наступником став Августин Волошин. У період його управління територією поряд із назвою «Підкарпатська Русь» вживалася назва «Карпатська Україна», а українська мова набула статусу офіційної. Загалом за короткий час існування Карпатської України активно розвивалася власна періодика (виходило 8 часописів) [7, с. 82], шкільництво, і врешті було налагоджено своє україномовне радіомовлення. Спочатку радіостудія розташовувалася в одній із кімнат Народного дому в Ужгороді, а в канцелярії знаходився радіоприймач, щоб ловити вісті ворожої пропаганди [23, с. 52]. Цей приймач, за спогадами В. Гренджі-Донського, доніс новину Будапештського радіо про повернення Угорщині Ужгорода, Мукачева, Батьова, Берегова, Вилка, згідно з постановою Віденського арбітражу (2 листопада 1938 р.), що й

зумовило переїзд очільників Карпатської України до Хуста. Після зміни розташування керівництва Карпатської України з метою відслідковування ворожої пропаганди радіостанція була змонтована і в Хусті. Утім спочатку це було лише обладнання для прийому сигналів інших станцій. На територію Карпатської України у цей час мовили чеські радіостанції, однак це були дуже скупи відомості, до того ж нерідко неправдиві, маніпуляційні. Тому з чеською радіовисильнею українські державотворці ворогували. Стосунки погіршилися зокрема після того, як чехи відмовилися зачитувати в ефірі новини про демонстрації проти нового чеського міністра Прхала. Тому Пресова Служба Карпатської України користувалася і радіохвилями в Банській Бистриці та Пряшеві [7, с. 83].

У лютому 1939 року в Хусті починають спорудження самостійної радіовисильні. Вивченням території займалися чеські інженери, які констатували, «що околиця непригожа і що нема відповідної будови», тому радіостудію розташували у приміщенні, де засідала влада Карпатської України, «антени не будували окремо, тільки приспособили на те бляшану вежу реформатської церкви» [Див. дет.: 23, с. 176]. Коли радіостанція налагодила інформування, «головним голосом радіо Карпатської України стала диктор Маруся Ігнатишин» [7, с. 83]. Підтвердження факту існування української короткохвильової радіостанції в Хусті на початку 1939 року знаходимо і в праці українського науковця І. Мащенка [20, с. 92].

Саме за допомогою радіо Августин Волошин ще в переддень Союму 1939 року повідомляв про зміну заграничної ситуації Карпатської України, а також

офіційне вирішення питання суверенності держави. «Але вже і до остаточного рішення Союму наша влада і Національна Рада вже тепер проголошує нашу незалежність», — виголосив він в ефірі, у такий спосіб сповістивши слухачів про самостійність Карпатської України. У цьому ж повідомленні було названо склад нового уряду [23, с. 236].

Таким чином, зародження радіомовлення у найзахіднішій області України відбувалося у тісному взаємозв'язку з розвитком чехословацьких дровових медіа і в контексті суспільно-політичної ситуації. З самого початку приєднання Підкарпатської Русі до Чехословаччини в ефірі кошицької радіостанції лунали передачі для русинів-українців, метою чого було інформування, інтеграція економічно й культурно відсталої території. Однак невдовзі таких передач виявилось замало, тому з початку 30-х років місцева інтелігенція почала виборювати собі право на окремий ефірний час у кошицькому радіожурналі, а затим і власну радіовисильню на території Карпатської України. Утім чехословацька влада не поспішала створювати у цій частині республіки радіостанцію, попри обіцянки автономності й заснування подібних студій в інших великих містах. Перші радіосигнали із території Підкарпатської Русі пролунали у 1938–1939 роках. Потреба власного дровового ЗМІ у цей час мала передусім політичний мотив і була важливою у контексті формування державності, існування Карпатської України. Однак короткий період існування та піднесення дровового мовлення у Хусті завершився у зв'язку зі зміною політичної ситуації на території Карпатської України через її захоплення хортиською Угорщиною.

Література

1. Данилюк Д. Д. Історія Закарпаття: навчальний посібник з краєзнавства / Ред. Л. Ільченко. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Держ. вищий навч. заклад «Ужгородський національний університет». — Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2013. — 304 с.
2. Худіш, П. М. Закарпаття в контексті чехословацько-радянських відносин (1944–1948 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / П. М. Худіш; ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». — Ужгород, 2016. — 17 с.
3. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець [Редколег. Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. — Ужгород: Видавництво «Ліра», 2010. — 720 с.
4. Нариси історії Закарпаття. Т. II (1918–1945) / Ред.кол.: Гранчак І., Балагурі Е., Грицак І., Ілько В., Поп І. — Ужгород, вид. «Закарпаття», 1995. — 665 с.
5. Лісовий П. Журналістика Закарпаття 50–70-х рр. XIX століття і її зв'язки з іншими українськими землями та Росією: [конспект лекцій] / П. М. Лісовий. — Ужгород, 1969. — 54 с.
6. Ґабор В. Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження / Василь Ґабор // Наук. ред.-консультант д-р іст. наук М. М. Романюк. — Львів, 2003. — 564 с.
7. Відзіля Ю. М. Періодика транскордоння в контексті міжнаціональної комунікації: монографія / Юрій Відзіля. — Ужгород Вид-во ПП «Аутдор-Шарк», 2016. — 472 с.
8. Вегеш, М. М. Августин Волошин: життя і помисли президента Карпатської України / М. М. Вегеш, М. І. Кляп, В. Ю. Тарасюк, М. Ю. Токар. — 2-ге вид., допов. — Ужгород: Карпати, 2009. — 480 с.
9. Барчан, Олеся Василівна. Публіцистика Василя Ґренджі-Донського 20–30-х рр. XX століття: монографія / О. В. Барчан; М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т, Каф. журналістики. — Ужгород: Ліра, 2017. — 200 с.
10. 65-річне радіо [Текст] = 65-rocný rozhlas / упоряд. П. Богдан: Словацьке радіо, 1999. — 24 с.

11. 50 років українського радіомовлення в Чехословаччині / упорядник О. Рудловчак. Автори історичного нарису «На порозі другого півстоліття» О. Рудловчак, А. Ковач. Пряшів, 1984. — 159 с.
12. Росул Т. Образ Підкарпатської Русі в Чехословацькому кінематографі (1919–1938) / Тетяна Росул // Студії мистецтвознавчі. — № 1 (2016). — С. 24–32.
13. Подкарпатская Русь за годы 1919–1936. — 3-е переизд. — Ужгород: Клуб Т. Г. Масарика в Ужгороде, 2013–2014. — 196 с.
14. Твори Василя Гренджі-Донського. Том XII. / Літературна редакція: проф. д-р. Василь Лев. — Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К. 1992. — 562 с.
15. Б/А. Радіопередача із Ужгорода 8.1.1933 года // Карпаторусскій голос. — 11 січня 1933 року. — № 7 (181). — С. 3.
16. Б/А. Друга радіопередача з Ужгорода // Карпаторусскій голос. — 19 лютого 1933. — № 38 (212). — С. 3.
17. Б/А. Радіопрограма в кошицькій кудиостанції // Неделя. — 5 січня 1936. — № 1. — С. 8.
18. Свій. Буде радіовисилаюча станція в Ужгороді чи не буде? // Українське слово. — 3 жовтня 1935 року. — № 34 (127). — С. 3.
19. Белей Л. Маски й гримаси національного відродження Закарпаття // Український тиждень. — № 48 (109), 27 листопада-3 грудня 2009 р. — С. 44–47.
20. Мащенко І. Г. Хроніка українського радіо і телебачення в контексті світового аудіовізуального процесу / І. Г. Мащенко. — Київ, 2005. — 382 с. — С. 92.
21. Б/А. Необходимо в Ужгороді построить русскую радиостанцию // Карпаторусскій голос. — 9 грудня 1933. — № 265 (439). — С. 1.
22. Б/А Около Подкарпатской радиостанции // Карпаторусскій голос. — 24 травня 1936. — № 20. — С. 1.
23. Твори Василя Гренджі-Донського. Щастя і горе Карпатської України. Щоденник. Т. 8. / Л-на редакція: проф. д-р Василь Лев. — Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К., 1987. — 487 с.